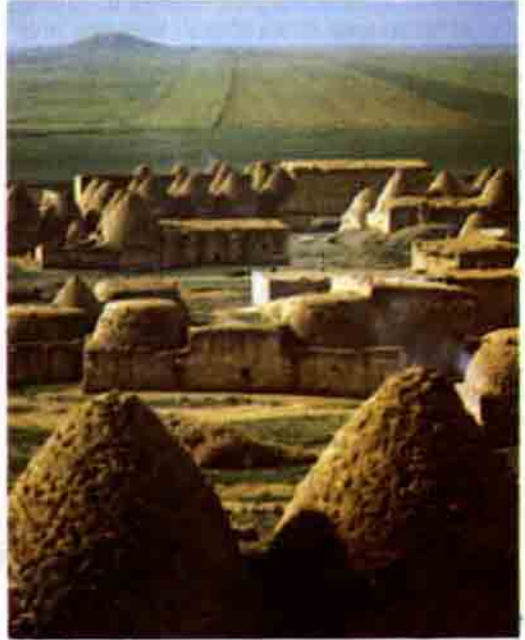

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE ÇEVRE ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

Zeynep ARAT

Çevre Genel Müdürü, Ankara

Çevrenin değişime uğraması bütün insan faaliyetlerinde söz konusudur. Her türlü etkinlik yapay, sosyal, doğal çevreyi etkiler. Bu etkileşimin istenmeyen yönde olması çevre kirliliğini meydana getirir. İstenen yönde, bilinçli ve kontrollü değişiklik ise çevrenin geliştirilmesidir. Doğal kaynakların kullanılmasında ölçü nedir? Doğal kaynakların mevcut durumlarından sapmalarını nasıl tespit edeceğiz? Fiyat mekanizmasıyla söz konusu değil. Ancak çok kirlendikten sonra, bütün balıklar öldükten ya da insanlar hastalandıktan sonra kirlilik var diyebiliyoruz. Oysa tıpkı bir insanın kan şekerinin, kolesterolünün ölçülmesi gibi doğanın nabzı mutazam tutulabilir. Bu gelişmiş batı dünyasında tabii olarak yapılmaya başlanmıştır. Ancak bizim ülkemizde maalesef iyi bir izleme sistemi, doğal kaynaklarımızın güvenilir bir envanteri ve bu envanterin de dinamik yaşayan bir şekilde izlenmesi, muhtelif etkinliklerin doğal kaynaklarımız üzerinde yapabileceği muhtemel değişiklikleri önceden tanımlama tecrübesine henüz sahip değiliz. Senaryolar yapamıyoruz. DSİ Genel Müdürlüğümüzün, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığımızın, Sağlık Bakanlığımızın, Atom Enerjisi Kurumu, TÜBİTAK, üniversiteler, büyükşehir belediyelerine bağlı su ve kanalizasyon idareleri gibi kuruluşların doğal kaynaklardan mevcut imkânları çerçevesinde veri üreten laboratuvarları vardır. Ancak bu veriler genelde, DSİ hariç, kendi amaçları ve esas görevleri doğrultusunda yoğunlaşmış görünmektedirler. Bu nedenle genellikle tümünden bir değerlendirme için veriler yeterli temeli oluşturamamakta, birbiriyle bir bütünlük arz etmemektedirler. Bunun yanısıra ilgili kanun ve yönetmeliklerin getirmiş olduğu denetim konusunda da bir boşluk ya da yetki karmaşası olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla ülkemizde bugün mevcut doğal kaynaklarımızla ilgili veri düzeyimiz bir değerlendirmeye imkân verecek kadar yeterli değildir. Birbirinden kopuktur. Yerleşim birimleri ve endüstriyel üretim noktalarından çıkan kirlilik yüklerinin sürekli izlenmesi gerçekleştirilememektedir. Endüstrilerin yer, kapasite, hammadde, üretim teknolojisi seçim kararlarında doğal kaynak boyutu ele alınır görünmemektedir. Çevre etki değerlendirme (ÇED) dediğimiz, ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada değerlendirilmesine imkân veren teknik henüz Türkiye’de uygulanmaya başlanılmamıştır. Bütün bu eksikliklerin giderilmesi çok iyi bir vizyone mekanizmasının geliştirilmesine, güvenilir laboratuvar sisteminin kurulmasına, bunların merkezden kalibre edilmesine, yönetilmesine ve yorumlanmasına bağlıdır. Çevre etki değerlendirme (ÇED) batı-

GAP, Güneydoğu'nun Çöl görüntüsünü değiştirecek ve çevre canlı bir çehreye kavuşacak.

da kullanılmaya başlanmakla birlikte çok net bir tanımı yoktur. Çevre etki değerlendirmesi, henüz uygulamasına geçilmemiş olan proje, plan, politika veya programların yol açabileceği çevresel, sosyal, ekonomik dolaylı ve direkt etkilerin önceden tahmini ve bu önceden tahminlerin mevcut standartları yöntemler yardımıyla değerlendirilmesidir. Olumsuz etkilerin en aza indirilmesine yönelik önlemleri de kapsayan çevre-etki değerlendirmesi bu özellikleriyle karar vericilere karar aşamasından önce çeşitli alternatif faaliyetlerin sonuçlarını verir. Planlanan bir faaliyetin çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi istenilen bir hedefe yönelik çeşitli uygulanabilir seçeneklerin ya da alternatiflerin içinden ekonomik ve çevre açısından maliyet ve faydaların en iyi optimum birleşimini sağlayanı seçmek amacıyla yapılan bir karşılaştırmadır. Diğer özellikleri, bir karar verme aracıdır. Her ülke kendisine göre bir adaptasyonu yapmıştır. Çok dakik, çok güvenilir istatistiklerle yapılabileceği gibi niteliksel olarak kaba hatlarıyla yapılması, hiç yapılmamasından daha iyidir.

Bütün insan faaliyetleri müspet ya da menfi yönde doğal kaynak ve doğal dengeyi etkiler. Önemli olan bu etkiyi bilerek ve bilinçli olarak yapmak yani kirliliği bile, bilerek seçmek gerekir. Dolayısıyla bunu yapabilmek için çok güvenilir bir ölçme-denetleme-izleme mekanizmasının getirilmesi kadar da mevcut doğal kaynakları nasıl kullanacağımıza karar vermemiz gerekmektedir. Bunun için de doğal kaynakları tanımak lazım. Hassasiyet analizi, risk analizi, ekonomik-sosyal etki analizi yapılmalıdır. Bir koruma, kullanma dengesini bilinçli olarak seçmek lazımdır. Bu çalışma, alternatifler arasında karara götürür. Kamuoyu ve bilinçlendirme yaratır. Politikalar geliştirilir. Bugüne kadar en küçük ölçekteki imar planlarıyla bire yirmibeşbin ölçekli planlar arasındaki uyumsuzluk, ekonomik kararların başboşluğu, mekânsal kararlarla sonradan olan pişmanlıklar hep bu doğal kaynakları nasıl kullanacağımızı, yöneteceğimizi bilmemekten geliyor. Bir de yetki karmaşasından geliyor.

GAP bölgesi bizim için oldukça temiz, dokunulmamış yepyeni bir bölge. Fırat ve Dicle nehirlerimizdünyada getirilen öylesine standartlar var ki-komşularımıza aktığımız zaman bilinçli olmak zorundayız. Yani onların standartlarını belli bir düzeyde tutmamız gerekmektedir. Zaten su kaynaklarının bilinçli idaresi ve yönetimi de hepimiz ve bütün insanlık için kazançtır. 1989 yılı başında DPT GAP yöneticileri ile Çevre Genel Müdürlüğü arasında işbirliği konusunda görüş-

meler yapıldı. GAP bölgesinde çevre etki değerlendirilmesi (ÇED) uygulanması konusunda görüşbirliğine varıldı. Ancak, ÇED, proje uygulanmadan önce, doğaya projenin yan etkilerini ölçmek için kullanılan bir araçtır. Oysa GAP projelerinin uygulanması başlamıştır. Dolayısı ile vazgeçilmesi söz konusu değildir. Ancak projelerin doğa ve insan üstünde meydana getireceği istenmeyen etkilerinin giderilmesi için revizyonu veya tedbir alınması mümkündür. Meselâ sudan kaynaklanan hastalıklar, iklim değişiklikleri, toprak kalite bozulmaları, tarihi eserlerin durumu, toprak kaybı biyokimyasal etkiler gibi. Bir de havza boyutunda su yönetimi dediğimiz doğal kaynak ya da ekolojik havza yönetiminde bir karar alma sistemi getirmek de önemlidir. 18 Temmuz 1989'da da yaptığımız toplantı da DPT, GAP yöneticileri ile Çevre Genel Müdürlüğü bu konuda da çalışmalar başlatmaya karar almışlardır. (Çevre Genel Müdürlüğü) Çevre Müsteşarlığı "GAP-ÇED çalışmalarının aşamaları ile görev ve yetki dağılımı için" bir çalışma tamamlamış ve DPT'ye takdim etmiştir. Fakat bazı bürokratik engeller, para harcama konusunda sıkıntılarla uygulama biraz ertelenmekle birlikte Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın kurulması çok ümit veriyor. Pek çok bürokratik engel aşılabilecektir. Böylece Tarım Bakanlığımız, Çevre Müsteşarlığımız, Sağlık Bakanlığımız, DSİ gibi kuruluşlarımız bir tek merkezin kontrolünde ve bir uyum halinde karar alabilecek ve uygulayabilecek-

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ ÇEVRE BOYUTU

Prof.Dr. Doğan ALTINBİLEK

ODTÜ, İnşaat Mühendisliği Bölümü, ANKARA

Güneydoğu Anadolu Projesi çok büyük ölçekli ve çok sektörlü bir projedir. Güneydoğu Anadolu Projesi gerçekleştiğinde Fırat ve Dicle havzalarında büyük göller oluşacak; havzalar arası su aktarımıyla geniş bir alanda sulamaya geçilecek; bölgenin toprak ve su rejimleri önemli ölçüde değişecektir. Bu ise insanları bitki ve hayvan türlerini ve kısaca çevreyi kalıcı şekilde etkileyecektir. Bu nedenle çevre boyutu Güneydoğu Anadolu Projesi'nin entegre bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Proje uygulandığında doğabilecek endüstriyel ve kentsel atıklar, hava ve su kirliliği gibi problemler artırma tesisleriyle veya diğer yapısal tedbirlerle önlenebilir. Bu tür sorunların bir bölümü de atık boşaltma ve toprak kullanımıyla ilgili bazı idari tedbirlerle kontrol altına alınabilir. Öte yandan drenaj suyunun birikmesi, tuzlanma, sudan kaynaklanan hastalıklar, toprak ve su erozyonu, gübre ve tarım ilaçları kullanımından kay-

naklanan, su kirliliği gibi çevresel sorunlar ise, nehir havzası amenajmanı yaklaşımıyla çözümlenmelidir. Bölgenin topografik, hidrolojik ve toprak özelliklerini, bitki örtüsünü ve toprak kullanımını gözönüne alan entegre bir su kaynakları planlaması ve amenajmanı gerçekleştirilerek ekonomik büyüme ile çelişmeyecek bir çevre koruması sağlanmalıdır.

Gelişmeye bağlı olarak çıkabilecek çevre problemlerinin çözümü için ilk aşama, "çevre etki değerlendirme uygulaması"nın yapılmasıdır. Daha sonraki proje uygulaması aşamasında ise tarımsal kaynaklı çevre sorunlarının çözümü için tarımla uğraşan kesimin eğitimi önşarttır.

Çiftçilerin genel eğitim düzeyinin çok düşük ve sulu tarıma halen yabancı olduğu GAP koşullarında, eğitim, yayım ve tanıtım daha da önem kazanmaktadır. Sudan kaynaklanan hastalıkların kontrolü ise denetim gerektirmektedir. Bölgenin kalkınması sorumlu-